

TAJNOST: VREDNOTA IN ZLO

Povzetek. *Autor v članku opredeljuje, predstavlja in sistematizira tajnost kot problem in predmet svojega proučevanja. Razpravo začne z opredelitvijo pojma in jo nadaljuje z ugotavljanjem razkoraka med deklarirani politični cilji in dejanskostjo kot slovensko značilnostjo. Nato predstavi tajnost kot družbeni fenomen, ki ga morata upoštevati in vrednotiti sodobna varnostna teorija in sodobna varnostna praksa. Tajnost kot antipod načela javnosti je pomembna sestavina evropskega pravnega reda. Pri tem poskuša odgovoriti na ključno vprašanje: katera in kakšna so možna odstopanja od načela javnosti in pravice do informacij ter kakšni so razlogi in kriteriji, po katerih je določena informacija splošno nedostopna? Autor daje fenomenu tajnosti pomen vrednote, pri manipulaciji z njo pa pomen zla. Njegova razprava ima značaj konceptualnega pristopa z vrsto problemskih sklopov od normativne ureditve področja, do iskanja splošno teoretičnega, strokovno-znanstvenega in političnega okvira, ki bi Sloveniji omogočili pristop k evropskim varnostnim povezovanjem.*

Ključni pojmi: *tajnost, varnostno preverjanje, človekove pravice, varnostne službe, javnost*

Uvod

Slovenija se v poosamosvojitvenem obdobju sooča s pomembnim izzivom, kako na novo oblikovati varnostno teorijo in prakso, ki bo hkrati upoštevala nacionalne značilnosti in posebnosti ter tudi zahteve in dognanja razvitih demokracij. Potrebno bo poiskati nek nov in dodatni motiv za novo poslanstvo v mednarodnih odnosih. Brez njega ne bo mogoče mobilizirati tiste količine moralnih energij, ki so potrebne za notranjo solidarnost in za dovolj trdno socialno soglasje (Rus, 1995:9). Prav dodatni motivi in nujnost sproščenih moralnih energij, so še kako potrebni tudi pri opredeljevanju konceptov varnosti posameznika in države. Pri tem v današnjih kulturno-civilizacijskih razmerah velja, da je varnost posameznika pogoj za varnost države, ob upoštevanju vseh elementov usklajenosti in/ali protislovij med individualno in nacionalno (državno) varnostjo. Ne glede na to, da je država lahko tudi vir ogrožanja varnosti posameznika, je vendarle manjše zlo kot

* Andrej Anžič, doktor politoloških znanosti, docent na Visoki policijsko-varnostni šoli v Ljubljani.

bi bilo "naravno stanje". Odsotnost države negativno vpliva na posameznikovo varnost v družbeni skupnosti. Primarno opravičilo obstoja države sploh je zagotavljanje varnosti svojim državljanom, navkljub dejstvu, da bo protislovje med varnostjo posameznika in varnostjo države zaradi same narave politične skupnosti, ostalo trajno in kot takšno nerešljivo (Grizold, 1998:2). Pomembno je razumeti tudi dejstvo, da lahko posameznik vpliva na varnost države in to toliko bolj, če je član različnih družbenih skupin. Proučevanje odnosa individualne in nacionalne (državne) varnosti, omogoča opazovanje vplivov tega razmerja tudi na drugih nivojih. Vse bolj postajajo pomembni odnosi posameznik - posameznik; posameznik - družbena skupina; družbena skupina - družbena skupina in to ne le v nacionalnih, temveč v globalnih razmerah. Mišljeni so tisti odnosi, ki nekomu povzročajo materialno škodo, škodljivo vplivajo na njegovo moralno in fizično integriteto, povzročajo občutek ogrožanja in strahu ali pa vplivajo na njegovo ravnanje, ki ni v skladu z njegovo voljo. Skupni imenovalac teh odnosov označuje pojem kriminalitete in to od splošne kriminalitete prek posebne, pa vse do gospodarske. Pri tem se lahko le bežno poslužimo nekaterih statističnih pokazateljev: v Sloveniji se je število kaznivih dejanj v l. 1999, za katere je policija podala kazenske ovadbe, ustavilo pri številki 62.836, kar je v primerjavi z l. 1998 (ko je bilo 55.554 kaznivih dejanj) povečanje za 13,1 %. Policija ocenjuje, da je bilo s temi kaznivimi dejanji storjeno skoraj 20 milijard škode. Podatek ne zajema kaznivih dejanj ogrožanja cestnega prometa niti kaznivih dejanj, ki so jih povzročili otroci. Ob tem pa kaže opozoriti, da gre le za policiji znana kazniva dejanja. Kakšna je dejanska številka vseh dejansko storjenih kaznivih dejanj, lahko le ugibamo in špekuliramo. Vsekakor pa je dejstvo, da takšnega števila kaznivih dejanj glede na vrsto, strukturo, oblike, storilce in podobno, v nobeni demokratični državi ni mogoče reševati brez državne represije. Postavlja se vprašanje: kako demokratična država, medtem ko upravlja sebe, zagotavlja pravice in svoboščine svojim državljanom, hkrati dovoljuje policiji (tudi obveščevalnim službam) izvajanja zakonov, s katerimi se posega v človekove pravice in svoboščine? Odgovor je odvisen od tega, kakšno vlogo želi neka država dati policiji. Policija bi morala nadzirati izvajanje zakonov in vzpostavljati red ob hkratnem spoštovanju človekovih pravic. Koliko moči bi morala imeti policija je odločitev, ki jo mora sprejeti konkretna država in konkretna družba. To je tudi tista raven, na kateri je moč skupnosti razvidna iz družbenih, političnih in gospodarskih dejavnosti skupine ljudi, ki imajo skupne cilje. Ko upravljamo sebe, se moramo tudi ustrezno nadzorovati (Ferreira, 1998:139).

K sodobni varnosti kaže vsekakor pristopiti sistemsko, upoštevati jo je mogoče le kot celoto in ne seštevek individualnih varnosti, kakor tudi ne kot seštevek varnosti vseh subjektov, ki bi imeli pravni, vojaški ali policijski pomen in značaj. Varnost je vsekakor stanje, je pa tudi lastnost stanja, ki ima ob imenovanih tudi politične, ekonomske, etične, kulturološke, psihološke, ekološke, demografske in druge vidike. Varnostni položaj posameznika, skupine ali države, kakor tudi njihovih asociacij je mogoče obvladovati le v trikotniku, ki ga sestavljajo stranice: ranljivost, ogrožanje, ukrepi za preprečevanje ter odpravljanje posledic ogrožanja sodobne varnosti na ravni posameznika, družbe/države in mednarodnega sistema (prim. Grizold, 1998:3-4).

Ta varnostni trikotnik znotraj sodobne varnostne paradigme ter nenehna tekma med njegovim stranicami, v pravni državi ne more biti zreducirana zgolj na odnose: posameznik - posameznik, posameznik - država. Vse pomembnejša, celo usodno pomembna za obstoj pravne države v celoti, je civilna družba. V bistvu je razlikovanje med javnim in zasebnim pravzaprav že delitev med civilno družbo in državo. Odnos med civilno družbo in državo je protisloven, ker predstavlja interakcijo med dvema nasprotujočima si težnjama. Težnja države je v integraciji, težnja civilne družbe pa v diferenciaciji. Obe sferi, država in civilna družba, sta pod sistema družbenega sistema, ki med seboj tekmujeta in se hkrati tudi omeujeta. Prav v tem protislovju, izraženem v integraciji oziroma v diferenciaciji, poudarjenem tekmovanju in omejevanju, lahko zaznamo proces demokratizacije (Splichal, 1992, 1994).

Pomembnost civilne družbe je tudi v vlogi presejanja strankarskega sistema ter njegovega ekskluzivizma. Civilna družba je pomembna tudi zaradi svojega altruizma, saj nastaja spontano in naravno in je praviloma usmerjena k potrebam sočloveka in motivirana v osmišljanje dobrega. (Možno je seveda, da altruizem izhaja tudi iz egoističnih pobud.) V Sloveniji ni zadostnega vpliva civilne družbe na področjih zagotavljanja individualne varnosti kot pomembnem delu funkcionalnih interesov. Varnostno področje v ožjem smislu (policijsko delovanje, delovanje organov pregona, vojaško delovanje in normativno urejanje teh področij), pa tudi varnostno področje v širšem smislu (oblikovanje varnostnih in obrambnih doktrin, politik in strategij) je žal skoraj v celoti prepuščeno strankarskim elitam in njihovi birokraciji. Le-te potem svoje interese, največkrat brez sodelovanja znanosti ali celo njej navkljub, uveljavljajo v organih oblasti. Zato brez močne in vplivne civilne družbe ni mogoče v Sloveniji pričakovati stabilne demokracije. Brez stabilne demokracije pa bo element ogrožanja posameznikovih in skupnih vrednot večji od sposobnosti države in družbe pri preprečevanju ali odpravljanju posledic tega ogrožanja.

Pri zagotavljanju individualne ali skupinske varnosti je izrednega pomena spoštovanje tako individualne kakor tudi državne zasebnosti. Pri tem je državna zasebnost le sinonim za pojem tajnosti. Upoštevati namreč velja, da je svoboda posameznika v sodobni družbi izhodišče za demokratično ureditev. Le posameznik, ki je odvisen od lastne ustvarjalnosti, je lahko konstitutiven element demokratične družbe. Varstvo človekovih pravic ni izraz golega humanizma, temveč zaščita temeljnega vzgona, na katerem temelji pravna država.

Poseg v ustavno varovane pravice je dopusten le pod pogoji Evropske konvencije o človekovih pravicah in pod točno določenimi zakonskimi pogoji (Anžič, 2000:39) Te omejitve, razumljivo, veljajo za poseganja oblastnih organov v človekovo zasebnost. Vsaka zloraba pri teh poseganjih je najhujša oblika zlorabe javnih pooblastil, ki jih vse demokratične države tudi kazensko in drugače sankcionirajo. V človekovo zasebnost pa nezakonito, z motivom škodovati, vdirajo tudi posamezniki, skupine in združbe, ki z javnimi pooblastili nimajo ničesar skupnega. Razmerje med kaznivimi dejanji policistov, ter kaznivimi dejanji, ki jih storijo ostali državljani, je za Slovenijo v letu 1999 naslednje: policisti so bili osumljeni storitve 160 kaznivih dejanj, od tega 61 kaznivih dejanj zoper uradno dolžnost in

javna pooblastila, 34 kaznivih dejanj zoper človekove pravice in svoboščine 34, ter 21 kaznivih dejanj zoper premoženje. Ostali državljani in tujci pa so storili 62.836 kaznivih dejanj. Povedati je potrebno še, da edino policisti storijo lahko nekatera kazniva dejanja, ki jih drugi ne morejo, npr.: kazniva dejanja zoper uradno dolžnost. Pri teh podatkih ne gre za igro števil, niti ne za to, da sta okoli 2 % vseh policistov bila osumljena storitve kaznivega dejanja ter da so nekaj več kot trije odstotki vseh državljanov storili policiji znana kazniva dejanja. Takšna statistika ne dopušča nobenih posplošenih zaključkov, tudi zato ne, ker so javnosti sicer v veliki meri dostopni mnogi podatki in informacije, toda nikakor ne vsi. Uporabljena je bila le z namenom, da se opozori na problem individualne, pa tudi državne zasebnosti, kakor tudi na nujnost, da se vprašanja tajnosti, ki zadevajo obe zasebni sferi, pravno uredijo. Ta pravna ureditev mora upoštevati zahteve in načela po transparentnosti delovanja nosilcev vseh vej oblasti, hkrati pa tudi nujnost določitve določenih podatkov in informacij za tajne. Statistika v tem delu je uporabljena tudi zato, da se opozori na večno kolizijo vseh demokratičnih držav med načelom javnosti dela državnih organov in omogočanjem dostopov do podatkov in informacij ter med določanjem določenih podatkov in informacij za tajne in zato podvržene posebnim režimom varovanja. To so principi demokratičnih držav. V kolikor ima torej posameznik pravico do zasebnosti, je to isto načelo potrebno upoštevati tudi pri državi. Razlogi za državno zasebnost (tajnost) so podatki in informacije, ki se nanašajo na državno varnost, obrambo, mednarodne odnose, monetarno stabilnost, obveščevalno dejavnost, odkrivanje kaznivih dejanj itd ...

Tajnost kot pravni, politični, strokovno-tehnični, varnostni in mednarodni fenomen

K tajnosti kot družbenemu fenomenu, je potrebno pristopiti celovito ter pri njeni obravnavi upoštevati vsa temeljna načela vladavine prava, s posebnim poudarkom na varstvu človekovih pravic in svoboščin. Proučevanje tajnosti ni le izziv za teorijo, temveč tudi za varnostno prakso. Vsekakor je svojevrstni misterij, ki so ga družboslovne, predvsem politološke, sociološke in obramboslovne znanosti skoraj v celoti zanemarile. Morda tudi zato, ker gre ob njegovi površni registraciji za stvari, ki naj bi bile razumljive že kar same po sebi, ali pa morda zato, ker se ga zmotno razume kot skrivnost. Skrivnost je v njenem prvem pomenu nekaj, kar se ne da razumeti, dojeti ali pojasniti. Tajnost pa ni nekaj neznanega, temveč ravno obratno. Pri njeni vsebini gre za znane stvari, ki jo njen "posestnik" (ali posameznik ali institucija ali država) ne sme ali noče narediti dostopne širši javnosti. Tajnost torej pomeni obstoj znanih dejstev o družbenih, varnostnih, obrambnih, gospodarskih in drugih podatkih in informacijah, ki so posamezniku ali instituciji zaupana v uporabo in varovanje. Ti jih zaradi obstoja različnih, velikokrat konfliktnih interesov, na zavesten, organiziran in formaliziran način skrivajo pred javnostjo. Kako je sedaj to trditev mogoče uskladiti z 39. členom ustave

Republike Slovenije, ki pravi: "Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja. Vsakdo ima pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon."

To ustavno določbo je razumeti kot obvezo državnih organov, da v okviru določenih in z zakonom opredeljenih pogojev vsakomur zagotovijo dostop do podatkov in informacij. Vendarle pa dostop do njih ni neomejen in obsoluten, temveč obstajajo pri tem tudi določene omejitve, s katerimi je dopustno določene podatke in informacije odtegniti od javnosti. Opozoritev velja pri tem na nevarnost zlorab in manipulacij. Še posebej zato, ker nobena pravna norma ne more biti tako podrobna in kazniščična, da bi lahko zajela vse možne situacije in sestavine, ki jih morajo podatki in informacije vsebovati, če se želi, da postanejo javnosti nedostopne. V zakonih R Slovenije se pogostoma uporabljajo pravno nedorečeni pojmi kot: "državni interesi", "obrambni interesi", "državna varnost", "državna korist", "gospodarski in politični interesi države" in podobno. To pomeni, da mora tisti, ki takšen zakon izvaja ali interpretira vsakič posebej določati od primera do primera njihovo vsebino. Zato prihaja do nevarnosti preširokega tolmačenja in prevelike diskrecijske pravice. Takšna zakonodaja lahko pomeni potencialno ogrožanje demokratičnih vrednot in predstavlja veliko raven tveganja. Zato je nujno, da se že v konceptualni zakonodajni fazi poskuša izločiti vzroke ogrožanj in tveganj in da se oblikuje sistemska zaščita. Eden od ukrepov te zaščite je v opredelitvi smotrov; drugi pa v upoštevanju konkretnih danosti in omejitvi obravnavanih vsebin. Najustreznejše je opredeliti vzpostavitev ravnovesja med tveganjem in kontrolo kot smotrom sistemske zaščite. Upravljanje tega ravnotežja kaže tehtnica, kjer so dejavniki ogrožanja (verjetnost nastanka groženj in verjetnost teže) tehtani v razmerju do nadzornih ukrepov pred nastankom nesreče (Roland in Morierty, 1990:13).

Pri določanju tajnosti mora biti zakonodaja koncipirana tako, da se zmanjša nevarnost arbitriranja ob sporih. Lahko se torej nevarnost zmanjša, preprečiti pa je ni mogoče, kar je odvisno od konkretnosti v praksi in od nasprotujočih si interesov strank v sporu. Bistveno je, da morajo biti vse omejitve natančno zakonsko opredeljene da se državi prizna pravica do zavarovanja lastnega obstoja in da nobena pravica ne more biti tako široka, da bi lahko ta obstoj ogrozila. Ogrožen obstoj države pomeni celostno ogrožanje vseh človekovih pravic in svoboščin. Država je namreč kljub vsemu še vedno edini garant njihovega varovanja, pri tem pa se je potrebno zavedati, da absolutnega varstva ni in ga tudi ne more biti. In to ne le zato, ker država tega ne bi zmogla ali hotela storiti, temveč zaradi protislovnosti človekovih pravic. Država mora namreč pri varovanju teh pravic in svoboščin hkrati tudi posegati vanje.

Pri varstvu kaže omeniti fenomen dopustnega omejevanja človekovih pravic, ki je omejeno s kriteriji legalnosti, legitimnosti in nujnosti. V bistvu gre torej za to, da noben zakon, ki dovoljuje omejitve človekovih pravic, ne more vsebovati nobenih drugih temeljev kot jih vsebuje ustava. Poleg tega pa je nujnost kot kriterij omejevanja človekovih pravic razumeti tako, da poseg v človekove pravice ustreza

nujni družbeni potrebi in da je v sorazmerju z zastavljenim in legitimnim ciljem (Bavcon, 1995:30-38, Daffy, 1992).

Kaj torej opravičuje obstoj tajnosti? V sodobni demokratični državi lahko obstoj tajnosti opravičujejo naslednji razlogi:

- obstoj nasprotujočih si interesov;
- izrecno pravno opredeljeni interesi, ki so predmet varovanja tajnosti;
- kršitev tajnosti mora predstavljati posamezniku ali družbi nevarno in škodljivo ravnanje;
- tajnost mora biti namenjena varovanju, obrambi in zaščiti obstoja države, njene ustavne ureditve ali posebnim interesom pri varovanju človekovih pravic;
- s pravno normo morajo biti določeni podatki označeni kot tajni, imenovani morajo biti upravljalci tajnosti in ti podatki morajo imeti ustrezno stopnjo in vrsto tajnosti;
- določeni morajo biti ukrepi za varovanje tajnih podatkov, s katerimi se preprečuje njihovo prilaščanje, neopravičeno odstopanje, spreminjanje ali pridobivanje.

To je le nekaj razlogov, ki opravičujejo obstoj tajnosti. Bistveno pri vsem tem je, da tajnost kot oblika skrivanja znanega, ne sme biti politizirana. Tajnost bi morala služiti univerzalnim, splošnim in posebnim interesom ter preprečevati možnosti škodovanja le-tem. Le tako je lahko tajnost vrednota in daje varnosti pomen dobrine. Praksa na slovenskem varnostnem in obrambnem področju je ravno nasprotna. S tajnostjo se zaradi različnih političnih, statusnih, osebnostnih in drugih egoističnih razlogov manipulira, tako da postaja zlo za posameznike in družbo v celoti. Za podkrepitev te trditve je dovolj pregledati časopisne članke ob takomenovanih aferah, npr. objavljanje tajnosti v zvezi z afero Vič - Holmec in Gričarjevimi poročili. Ne gre kriviti novinarjev, prvenstveno gre za kazensko, disciplinsko, moralno, odškodninsko in še kakšno drugo odgovornost tistih, ki so jim bili ti podatki zaupani v varovanje. Takšno ravnanje odgovornih v varnostnih in obrambnih sredinah kaže na odsotnost njihovega profesionalizma, hkrati pa tudi na odsotnost funkcioniranja oblasti, ki noče ali ne zmore tovrstnih ravnanj sankcionirati.

Tajnost je lahko dobrina le, če uspejo tisti, ki bi jo morali varovati, to tajnost zavarovati in preprečiti odliv informacij in podatkov, s katerimi se lahko ogrozijo interesi posameznikov, institucij, države. Vsekakor pa je tajnost lahko pravi strup, ker je posest nad njo močno orožje politične, finančne, varnostne ali drugačne manipulacije. S tako zlorabljenostjo se drugi (politični tekmeci in podobno) spravljajo v odvisnost in s tem se lahko usmerja njihovo dejavnost.

Država zaradi zavarovanja svoje zasebnosti (tajnosti), ki je gotovo legitimen cilj, hkrati tudi posega v zagotovljeno tajnost človekove zasebnosti. Tajnost države in tajnost posameznika predstavljata trajno in nepomirljivo medsebojno nasprotje. Pri tem lahko pride do nevarnosti, da bi načelo zasebnosti za državo prevladovalo nad načeli zakonitosti in ustavnosti.

Pri proučevanju fenomena tajnosti kaže še zlasti upoštevati naslednje vidike:

- problem odnosov med človekom in njegovim družbenim okoljem
- problem hierarhije v strukturi človekovih vrednot
- problem kazensko pravnega varstva tajnosti.

Odnos med posameznikom in družbenim okoljem je gotovo eden od nerešenih problemov, ki jih proučujejo različne znanosti, med drugim tudi socialna psihologija. Vsekakor je povezan z vprašanjem človekove motivacije, še zlasti socialne. Ta odnos pravzaprav kaže na razmerje med človekovo socialnostjo in njegovo individualnostjo. Človek je odprt sistem, ki je trajno odvisen od okolja v družbi, kar v določenem sistemu pomeni avtoregulacijo ob hkratnem povečanju nadzorstva.

Avtoregulacija nadzoruje komunikacijo z okoljem ter njegovimi sestavinami. Ena od teh je gotovo tudi njegova regulatorna dejavnost (Musek, 1993; Južnič, 1993). V tem okviru lahko problem tajnosti opredelimo tudi kot okoljsko konformnost, do katere imajo posamezniki negativen, sovražen, odklonilen ali kako drugačen nekonformen odnos v družbi.

Pri tajnosti je mogoče upoštevati tudi problem hierarhije v strukturi človekovih individualnih in družbenih vrednot. To še zlasti zato, ker tajnost v sodobni družbi/državi ni le pravno ali politično vprašanje, temveč ji je mogoče dati tudi etični pomen, izražen v poštenosti, zvestobi, primernosti, lojalnosti.

Pravni vidik tajnost se v sodobni družbi izraža skozi razmerje med pravico in dolžnostjo oziroma obveznostjo vseh članov družbe pri vključevanju v delovanje različnih družbenih podsistemov. Dolžnost se namreč kaže kot korelativ pravici (pravica osebe A se kaže kot dolžnost osebe B), lahko pa je tudi samostojno določena dolžnost. Dolžnosti državljanov so ponavadi v ustavah predpisane zelo ohlapno ali pa sploh ne, dovolj natančno pa v Sloveniji zakonodaja opredeljuje dolžnosti predstavnikov organov oblasti ali delavcev v državni upravi. Te dolžnosti niso postavljene kot nekaj samostojnega, temveč jih je potrebno obravnavati v odnosu do pravic. Tako npr. slovenska ustava zagotavlja in varuje človekove pravice in svoboščine predvsem v razmerju do države. Na tak način se omejuje državna oblast, saj so človekove pravice s pravnimi pravili urejena upravičenja posameznika v razmerju do organov oblasti. Zato dolžnosti ni mogoče postavljati pred pravice ali jih ločeno obravnavati, kajti s tem bi zapostavili pravice.

Pri tajnosti nastaja problem, da ta fenomen v R Sloveniji ni normativno zaokrožen v konsistenten sistem, temveč se posamezna vprašanja v zvezi z njimi urejajo v okviru posameznih upravnih področij ali za posamezni državni organ posebej. Zato v praksi prihaja do situacij, ko posamezna vprašanja v zvezi z obravnavanjem tajnih podatkov sploh niso opredeljena in zakonsko rešena, druga so zopet v medsebojni koliziji, nekatera veljajo le za ene državne organe itd... Za primer protislovja med vprašanji svobode informiranja in dostopnosti do podatkov in informacij ter ureditvijo in sistemom tajnosti podatkov in informacij, se lahko uporabi določba zakona o policiji, ki v 6. členu določa, da generalna policijska uprava med drugimi nalogami "skrbi za informiranje pristojnih državnih organov in javnosti o delu policije, o aktualnih varnostnih vprašanjih in varnostnih razmerah" (Zakon o policiji, Uradni list RS, št. 49/98). Hkrati isti zakon v 56. členu določa, da "policist mora varovati državno, uradno ali drugo tajnost, s katero se seznanili pri opravljanju nalog ..." Določbi členov pri njunem konkretnem uporabljanju spravlja odgovorne v policiji v veliko dilemo. Npr.: Ali javnosti sporočite le inicialke osumljenega? Ali objavite iz katerega kraja je osumjeni doma? Katerega

kaznivega dejanje je osumljen ter podrobnosti v zvezi s tem itd.? (pri tem je treba upoštevati še načelo domnevne nedolžnosti!) Toda koliko in kaj povedati, da policist ne bo odgovoren za izdajo takšne ali drugačne tajnosti? Takšnih dilem, pa seveda veliko zahtevnejših, je vsak dan na stotine pred državnimi uradniki tudi zato, ker še vedno nimamo ustreznega zakona, ki bi celostno uredil določanje in varovanje tajnih podatkov. Zaradi tega država ne postavlja le svojih uradnikov v neugoden položaj, temveč pristaja, da njeni državljani ne bodo mogli uveljaviti vseh svojih človekovih pravic pri zahtevi po javnosti informacij in podatkov. Poleg vsega pa Slovenija tako tudi krši mednarodne obveznosti, ki jih je z ratifikacijo konvencij in sporazumov že sprejela. Dejstvo je, da tajnost povzroča konflikt med več nosilci določenih pravic. Tudi ko bo Slovenija sprejela zakon o tajnih podatkih, bo še vedno prihajalo v praksi do teh kolizij. Zato bo v sporu potrebno tehtati varovane pravice, zlasti zaradi divergence meja med posameznimi pravicami. Toda, ali bo v tem sporu prevladovala močnejša pravica? Sploh pa, ali je mogoče govoriti o obstoju konkurenc pravic? Mnogi problemi se sicer lahko rešijo tudi z generalnim pravilom in dubio pro libertate. Pogosto so omejitve temeljnih pravic dane s kazenskim pravom, ki pa ga seveda lahko preizkuša ustavno sodišče (Šinkovec, 1996:17).

Vsa omenjena protislovja opozarjajo na to, da kršitve človekovih pravic (tudi z neupoštevanjem tajnosti) dokazujejo, da Slovenija še vedno ni sposobna zagotoviti pravne varnosti svojim državljanom. Notranja družbena konfliktnost kaže, da še vedno nismo sposobni doseči potrebnega soglasja o temeljnih vrednotah. Nujno je takšno notranje družbeno soglasje, da bodo kršitve pravnega reda "pristojnost" različnih kriminalnih sredin, ki obstoječega pravnega reda sploh ne priznavajo. Žal danes pravni red kršijo tudi tisti posamezniki in celo nosilci oblasti, ki imajo npr.: izdajo tajnosti ne le za dopustno, temveč celo za hrabro in všečno ravnanje in so ga sposobni vzpodbujati in na različne načine celo nagrajevati. Notranje družbeno soglasje o temeljnih vrednotah je tako pomembno tudi zato, da bodo cilji, ki jih zasleduje pravni red, skladni z vrednotnim svetom večine državljanov.

Normativnopravna ureditev tajnosti

Napačno bi bilo misliti, da že sama normativna ureditev nekega področja ali pojma rešuje vse probleme v zvezi z zlorabami, izigravanji in nespoštovanji predpisanih in pričakovanih pravil ravnanj. Dnevna praksa potrjuje dejstvo, da posamezniki kršijo tudi tisto regulativo, ki natančno in jasno opredeljuje določen problem. V kolikor pa so pravne zapovedi pomanjkljive, dvoumne, nedorečene, nejasne ter v medsebojni koliziji, potem oblastni organi pristajajo na prakso "zakona džungle" (zakon močnejšega). Zato je nujno potrebno, da se področja, ki pomembno ali celo usodno zadevajo varstvo človekovih pravic (vključno s pravico države, da zagotovi svoj obstoj) uredijo z ustreznim in konsistentnim pravnim redom. Izhodišče urejanja te problematike je dosledno upoštevanje načel ustavnosti in zakonitosti. Kaj pomeni skladnost vseh in vsakogar z ustreznimi in zakonskimi

normami, ki ta ravnanja urejajo? Skladno z ustavo in zakoni mora biti ravnanje vseh pravnih subjektov, tako posameznikov kot državnih in drugih organov, ki izdajajo in neposredno izvršujejo pravne akte.

Načeli ustavnosti in zakonitosti se medsebojno dopolnjujeta in prepletata, tako ju je treba vsebinsko obravnavati skupaj (Grad in Kaučič, 1997:27).

Po ustavi se človekove pravice in temeljne svoboščine uresničujejo neposredno na podlagi ustave. To načelo vsebuje ustavno prepoved zakonodajalcu, da z zakonom omejuje pravice in svoboščine, hkrati pa daje posamezniku najmočnejše pravno jamstvo pri izvrševanju teh pravic. En del je absolutnih (npr. prepoved smrtne kazni, prepoved mučenja, domneva nedolžnosti) in zanje ni potrebno predpisati načina uresničevanja niti jih ni mogoče omejiti. V primerjavi z njimi so relativne pravice in svoboščine take narave, da jih je mogoče omejevati in vanje posegati. In to na dva načina: en način je takšen, da je omejitve pravic predpisala ustava sama, drug način pa je takšen, kjer se omejitev prepusti zakonu. Poleg teh varovalk, je slovenska ustava vgradila še eno varstvo človekovih pravic in svoboščin. Izraža se v tem, da je med pravne akte, ki veljajo v Sloveniji, potrebno uvrstiti tudi splošno veljavna načela mednarodnega prava in mednarodne pogodbe, ki obvezujejo Slovenijo.

ZAKONI:

- * *Kazenski zakonik Republike Slovenije*
- * *Zakon o policiji (Uradni list RS, št. 49/98)*
- * *Zakon o varstvu osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 59/99)*
- * *Zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS, št. 30/93) Ta zakon ureja "poslovno skrivnost" in "varstvo poslovne skrivnosti"*
- * *Zakon o upravi (Uradni list RS, št. 67/94)*
- * *Zakon o obrambi (Uradni list RS, št. 82/94)*
- * *Zakon o javnih glasilih (Uradni list RS, št. 18/94)*
- * *Zakon o evidencah s področja javne varnosti (Uradni list RS, št. 32/93)*
- * *Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list RS, št. 20/97)*
- * *Zakon o varstvu osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 59/99)*

PODZAKONSKI AKTI:

- * *Odllok o varnostnih ukrepih na obrambnem področju (Uradni list RS, št. 49/92)*
- * *Uredba o varovanju s tehničnimi sredstvi (Uradni list RS, št. 23/95, 26/84)*
- * *Uredba o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 72/94, 82/94)*
- * *Pravilnik o vodenju in varovanju osebnih podatkov v Ministrstvu za obrambo (Uradni list RS, št. 75/96)*
- * *Pravilnik o določanju zaupnih podatkov in varovanju zaupnih osebnih podatkov MNZ (Uradni list RS, št. 8/93)*
- * *Pravilnik o določanju, razvrščanju in varovanju zaupnih podatkov v Ministrstvu za zunanje zadeve (Uradni list RS, št. 39/97)*
- * *Navodilo za izvajanje Uredbe o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 41/95)*
- * *Navodilo za izvajanje posebnih ukrepov za varovanje dokumentov in drugih zapisov, ki so določeni kot Obrambna-državna skrivnost oziroma vojaška ali uradna skrivnost s stopnjo strogo zaupno (Uradni list RS, št. 38/93)*
- * *Poslovnik Državnega zbora (Uradni list RS, št. 38/93)*
- * *Poslovnik vlade (Uradni list RS, št. 13/95)*
- * *Pravilnik o ravnanju z gradivi zaupne narave (Uradni list RS, št. 6/83 in 15/89)*

Ta ustavna določila so torej izhodiščnega pomena tudi pri fenomenu tajnosti oziroma varnostnega preverjanja oseb. Bolj podrobno pa je tajnost urejena z mnogimi zakoni in podzakonskimi akti.¹

Mnoštvo zakonov in drugih predpisov, ki urejajo problematiko tajnosti v R Sloveniji, kaže na pojav hipernormativizma, ki je ob površnem proučevanju močnejši od razmišljanj, ali je problem tajnosti ustrezno normativno rešen. Toda le nekoliko bolj poglobljena analiza omenjenega slovenskega pravnega reda, ki obravnava problematiko tajnosti, opozori na celo vrsto pomanjkljivosti:

- obstoječa pravna ureditev obravnava problem tajnosti parcialno
- s podzakonskimi predpisi se urejajo nekatere vsebine, ki bi se smele urediti izključno z zakonom
- veliko določb je ohlapnih in ne dovolj obligatornih in kar je še najhujše - veljajo le za določene državne institucije
- dobršen del obravnavanih vsebin ni usklajen z evropskim pravnim redom, ker npr.: ne določajo razlogov, zaradi katerih je dopustno omejiti pravico dostopa do podatkov in informacij; ne določajo standardov in meril za določanje tajnih podatkov; ker ne določajo odgovornosti za varovanje tajnih podatkov; ker ne določajo pogojev, ki morajo biti izpolnjeni za določitev tajnih podatkov itd...

Problem pa ni le v obstoječih pomanjkljivostih pravne ureditve tega področja, temveč tudi in predvsem, da vrsto vprašanj, naštetih pod četrto alinejo, pravno sploh ni urejenih. Takšno stanje dopušča povzročanje ali celo generira vrsto nezaželenih, škodljivih in kaznivih ravnanj znotraj državnih organov, ki imajo tako kratkoročne kot dolgoročne posledice. Del afer ("Vič - Holmec", "Pošteni policist", "SAVA", "afera Zavrč", "Trgovina z orožjem", "Izraelski sporazum" itd...) ter objavljanje podatkov in informacij, ki bi morale imeti značaj tajnosti, nima le domačih političnih in varnostnih razsežnosti in posledic, temveč tudi že mednarodne. Tuje države in mednarodne organizacije zato večkrat v sodelovanju s Slovenijo in njenimi organi oblasti zahtevajo ustrezne pravne garancije za varovanje njihovih tajnih podatkov in informacij. Dodatne probleme, ki Sloveniji ne zagotavljajo posebnega ugleda in statusa diskretnega partnerja pri ravnanjih s tajnimi podatki in informacijami povzročajo dejstvo, da sploh nimamo nekaterih mehanizmov za zavarovanje tajnosti. Tako nimamo pravno urejenega problema varnostnega preverjanja oseb, ki imajo dostop do teh podatkov. Brez pravne ureditve teh problemov, Slovenija ne more računati na vključitev v Evropsko Unijo.

Evropski pravni red in varnostno-pravni standardi

Evropski pravni red namenja pravici do informacijske zasebnosti prvorazredno pozornost. The Right to privacy je opredeljena kot pravica posameznika, da zahteva, da se podatki in informacije o njem in njegovi dejavnosti in življenju ne posredujejo komurkoli in kadarkoli. Informacijska zasebnost je ena od treh sestavin zasebnosti (drugi dve sta še: zasebnost v prostoru ter zasebnost, ki se nanaša na svobodo misli, opredelitve in izražanja). Njeno bistvo je v zahtevi, želji ali potrebi posameznika, da obdrži informacije o sebi zase in jih želi deliti z drugimi. Iz tega

izhaja tudi omejitev poseganj vanjo, ne da bi le - ta temeljila na zakonu ali njegovi osebni privolitvi.

V zvezi z informacijsko zasebnostjo kaže opozoriti na dva vsebinska sklopa: na informacijo in na podatek. To je pomembno zlasti zaradi obsega varstva, ki ga je posameznik v svoji informacijski zasebnosti lahko deležen.

Dva dokumenta sta osnova za oblikovanje in utrjevanje teorije in prakse na tem področju:

- Smernice OECD iz l. 1980 (Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data)
- Konvencija Evropskega sveta o varstvu posameznika glede na avtomatsko obdelavo osebnih podatkov iz l. 1981

Subjekti prava Evropske unije so vse fizične in pravne osebe na nivoju posameznih držav članic, države same, pa tudi institucije EU. Pravne norme EU oblikujejo poseben pravni sistem, ki je specifičen v odnosu do pravnega reda držav članic, pa tudi do mednarodnega prava.²

Direktiva Evropske Unije o varstvu posameznika glede na obdelovanje osebnih podatkov (Directive 95/46/EC, <http://europa.eu.int/eurlex/en>) pa pri informacijski zasebnosti dopušča tudi izjeme in omejitve. V 13. členu je dana možnost, da države članice v svojem nacionalnem pravu izključijo oziroma omejijo uporabo določb 6, 10, 11, 12 in 21. člena Direktive. Razlogi za tako omejevanje so: državna varnost, obramba, javna varnost, izvajanje nadzornih in inšpekcijskih zadev, izvedba kazenskega postopka, pomembni ekonomski in finančni interesi države članice EU in zaščita pravic in svoboščin posameznika na katerega se nanašajo oziroma pravic in svoboščin drugih oseb.

Direktiva daje veliko pozornost tudi zagotavljanju in zavarovanju podatkov, in sicer: zaupnost obdelovanja podatkov in ukrepi zavarovanja pri obdelovanju zaupnih podatkov. To pomeni, da sta tako upravljalec zbirke osebnih podatkov kot tudi obdelovalec dolžna nadzirati osebe, ki za njune potrebe ali po njunem naročilu prihajajo v stik z osebnimi podatki. Države članice so tudi dolžne zagotoviti, da upravljalec zbirke osebnih podatkov sprejema ustrezne organizacijske in tehnične ukrepe za zavarovanje osebnih podatkov. Preprečiti so namreč dolžne nezakonito ali naključno uničenje ali izgubo podatkov, njihovo spreminjanje, pa tudi možnost njihovega nezakonitega dostopa do njih.

Bistvo varnostnega preverjanja oseb (pomembnega za vstop v EU in NATO) je v tem, da se za osebe, ki jim je zaupana dejavnost na varnostno občutljivem področju, pod pogoji in postopku, ki jih ureja zakon, ugotovi, ali lahko to zaupa-

² *Pravne vire EU delimo na:*

* *primarne in*

* *sekundarne*

Primarni viri so: ustanovitvena pogodba, mednarodne pogodbe, konvencije pa tudi določeni dopolnilni pravni viri (npr. pogodbe, ki jih med seboj podpisujejo države članice EU).

Sekundarni viri so: uredbe, smernice, odločbe kot obvezni viri ter priporočila in mnenja kot neobvezni viri.

nje uživajo. Namen varnostnega preverjanja ni in ne more biti ugotavljanje odgovornosti posameznika za neka pretekla dejanja, temveč ugotavljanje, ali gre za zanesljivo in zaupanja vredno osebo.

Kar zadeva prakso preverjanja oziroma organizacijo zbiranja podatkov o posamezniku ter ocenjevanje teh podatkov, je ta različna. V nekaterih državah vse v zvezi z varnostnim preverjanjem opravi isti organ. V drugih državah (npr. Francija) je zbiranje podatkov ter ocena teh podatkov ločena od izdaje dovoljenja za dostop do tajnih podatkov. V tretjih državah (Norveška) je zbiranje podatkov ločeno od ocenjevanja rezultatov in od izdaje dovoljenja za dostop do tajnih podatkov. S stališča varnostnih standardov NATO, so vsi ti pristopi enako sprejemljivi.

Kar zadeva reševanje pritožb, je praksa različna. Vse države institut pritožbe poznajo, s tem, da jih rešujejo različni organi: ministrstva za obrambo, sodišča, nacionalno varnostne agencije itd...

Dovoljenje za dostop do tajnih podatkov izdajajo glede na stopnjo zaupnosti različni organi.

Večina držav zahteva, da mora biti posameznik, ki bo zasedal določena delovna mesta varnostno preverjen, to delovno mesto pa mora biti zapisano v sistemizaciji delovnih mest (job catalog). Lahko pa je varnostno preverjanje tudi pogoj za zasedbo delovnega mesta.

Poznan je tudi institut ponovnega preverjanja in sicer je najpogosteje v uporabi časovni termin od 3 - do 5 let, odvisno od stopnje zaupnosti podatkov, ki so tej osebi dostopne. Možen je tudi preklic ali umik dovoljenja dostopa do teh podatkov.

Vse države poznajo dve ravni preverjanja: nižjo raven, kjer se ugotovi identiteta posameznika ter preveri morebitni zapis posameznika v sodnih, policijskih ali obveščevalno varnostnih evidencah. Obstaja pa tudi višja raven varnostnega preverjanja, ki obsega tudi operativno zbiranje podatkov o posamezniku.

Zanimivo je, da v ZRN delavci nekdanjih obveščevalnih in varnostnih služb DDR ne morejo dobiti dovoljenja za dostop do tajnih podatkov, sodelavci teh služb pa so temeljito preverjeni.

V nekaterih državah je varnostni zadržek tudi dvojno državljanstvo (na Norveškem, če gre za dvojnega državljana v eni od držav EU, to ni varnostni zadržek). Specifičen odnos do tega vprašanja ima Velika Britanija. Kot nekdanja kolonialna sila je do dvojnega državljanstva bolj tolerantna, vendarle pa temeljito preveri civilizacijsko in kulturno vključenost posameznika v "novo" domovino (vir: Marjan Antončič in njegova udeležba na delavnici varnostnega urada NATO o kadrovske varnosti, april 2000, Bruselj).

Evropske države, članice EU pristopajo k tajnosti kot dobrini, ki je izvor družbene moči. Brez obvladovanja vzvodov družbene moči, bi bila politika, in s tem tudi upravljanje družbe, prazna in povsem brezvrednotna dejavnost (Bučar, 1996).

Pri tem je v teh sredinah že kar nekaj časa prisotno spoznanje in tudi praksa, da se varnosti preprosto ne da več zagotavljati le na nacionalni ravni, transnacionalni kriminal je danes resnejši in bolj razširjen kot kdajkoli prej. Rast svetovne

populacije ter prenaseljenost, več revnih območij, več lakote in bolezni, državni teror in diktatorski režimi v mnogih državah tretjega sveta, so povzročili plimo, ki že preplavlja Evropo. Gre za val ilegalnih migracij, ki je v tem trenutku kljub obsežnosti še zmeren. Avtor prispevka je prepričan, da prava povodenj šele sledi, kar bo ustvarjalo idealne razmere za bohotenje kriminala vseh vrst, od trgovine z ljudmi, orožjem, mamili, računalniškega kriminala, prostitucije pa do terorizma. Evropske vladne ustanove kot so policija, obveščevalne službe, sodišča in podobno so pred novimi in novimi izzivi. Toda, če problem obravnavamo celostno, je potrebno poudariti, da bo postal neobvladljiv, če bo prepuščen le dejavnosti omenjenih organov. Ti bodo zgolj gasilci, odpravljati pa bo potrebno vzroke, ki stotisoče pehajo v preseljevanje. Prvotni cilj državne pravice je nadzor nad nasiljem in rušilnimi dejanji v družbi ter zaščita slabotnih pred viktimizacijo. Karkoli, če želijo vlade danes, predvsem s svojimi službami, učinkovito ščititi državljane pred kriminaliteto in zagotavljati družbene norme, morajo biti vse sposobne obvladati kriminal, ki je po naravi transnacionalen (Balzer, 1997:64).

Evropski varnostni prostor se torej vse bolj usmerja od nacionalne k "mednarodni varnosti". Evropska Unija je nedvoumno preseгла zgolj ekonomsko povezovanje, prvotna izključno ekonomska integracija je namreč prerasla v politično nadgradnjo, ki vključuje tudi sodelovanje med državami članicami na področju skupne zunanje in varnostne politike ter na področju pravosodja in notranjih zadev (Jeglič, 2000:78).

Ta del prikaza kaže zaključiti s trditvijo, da spoštovanje varnostnih standardov EU (in seveda tudi NATO), ki so vezani na probleme pridobitve dovoljenja za dostop do tajnih podatkov, varovanje tajnih podatkov in varnostno preverjanje so prvorazrednega pomena. Zato bodo med približevanjem Slovenije k evropskim političnim in varnostnim povezovanjem, ta vprašanja med najtežje rešljivimi in tudi najzahtevnejšimi (osnova za to trditev so izkušnje Poljske, Češke, Madžarske pri vključevanju v NATO pri teh vprašanjih.)

Sklep

Tajnost je družbeni fenomen, ki ima svojo politološko, pravno, sociološko, varnostno, obrambno in tudi politično vsebino. Na osnovi proučevanja tujih izkušenj, je mogoče trditi, da gre za kompleksno in izredno zahtevno materijo. Vsekakor je kot pojem in problem proučevanja, skupaj z varnostnim preverjanjem, imperativ slovenskega približevanja evropskim, političnim, varnostnim in gospodarskim povezavam. Tajnost pomeni obstoj znanih dejstev, torej podatkov in informacij, katerih "posestniki" niso le nacionalne institucije, temveč tudi tuje države, njihove asociacije ali pa skupnosti držav. Posameznikom ali institucijam so zaupane v uporabo in varovanje, kar z drugimi besedami pomeni, da jih ti, zaradi obstoja nasprotujočih si interesov, na zavesten, organiziran in formaliziran način skrivajo pred javnostjo. Od nasprotujočih si interesov je odvisno, kakšne so sankcije, ki jih zakonodajni organ predpiše za tistega, ki bo tajnost moral varovati, pa jo hote ali iz malomarnosti naredi javno. Možne sankcije so lahko moralne, disciplinske, poli-

tične (za nosilce politične odgovornosti), materialne ali kazenske. Interesentov za obstoj tajnosti je več in sicer tako na nacionalni, kakor na globalni ravni: državni organi, država, organ in organizacije oblasti, mednarodne organizacije in organi in podobno. Pri tem ne gre za abstraktne, temveč za konkretne interese in to ne le na varnostnem, temveč tudi na obrambnem področju, ekonomskem pa tudi na različnih področjih varstva človekovih pravic.

Analiza pravnega reda v Sloveniji, ki je dosedaj poskušal urediti to področje, opozori na celo vrsto slabosti, nedorečenosti in opustitev, ki posredno dopuščajo, da tajnost lahko postane pravo zlo, ker se z njo lahko manipulira. Gre za zagate, ki odkrivajo parcialnost pristopa in kolizijo, obenem pa nedopustnost reševanja vsebin, ki bi jih moral reševati zakon, pa jih rešujejo podzakonski akti, moč pa je tudi ugotoviti, da obstaja cela vrsta usodno pomembnih vsebin, ki niso rešene ne v podzakonskih ne v zakonskih ureditvah. Tako Slovenija nima opredeljenih pogojev, ki morajo biti izpolnjeni za določitev določenih podatkov za tajne, nima opredeljenih razlogov, zaradi katerih je dopustno omejiti pravico dostopa do podatkov in informacij državnih organov, nima določenih meril in standardov za določanje tajnih podatkov, nima urejenega varnostnega preverjanja oseb, ki imajo dostop do tajnih podatkov, ter nima, nima, nima... Odsotnost tako potrebnih vsebin, ki so pomembni del evropskega pravnega reda, nas opozarja, da brez ustrezne nacionalne zakonske ureditve tega področja, nobena varnostna in obrambna povezava z Evropo ne bo mogoča. Kaže, da se je tega zavedala tudi vlada Slovenije, ki je 27.1.2000 določila besedilo predloga zakona o tajnih podatkih ter ga poslala Državnemu zboru v prvo obravnavo. Ker pa gre za izrazito kompleksno vprašanje, ki zahteva interdisciplinaren in multidisciplinaren pristop, je potrebna poslancem vsebinska pomoč, ki jo lahko da le strokovno znanstveni posvet. Drugo vprašanje pa je, če bodo poslanci spoznanja s posveta tudi upoštevali.

Le v "evropskem pristopu" k tajnosti, je tajnost lahko vrednota. V kolikor pa se z njo manipulira, ne glede na motive špekulacij, je to veliko zlo.

LITERATURA

- Anžič, A. (2000): Parlamentarno nadzorstvo nad obveščevalno-varnostnimi službami: Slovenske izkušnje, Varstvoslovje 1, letnik 2, VPVŠ, Ljubljana
- Anžič, A. in Klopčič, R. (2000): Varnostno preverjanje posameznikov - imperativ nacionalne in Evropske Varnosti; Zbornik posveta: Dnevi varstvoslovja (uredil Pagon M.), VPVŠ, Ljubljana
- Balzer, J. A. (1997): International Police Cooperation: Opportunities and Obstacles: Policing in Central and Eastern Europe; Callege of Police and Security Studies, VPVŠ, Ljubljana
- Bučar, F. (1997): Varnost kot dobrina; Zbornik posveta: Zasebno varovanje in detektivska dejavnost (uredil Anžič, A.), VPVŠ, Ljubljana
- Bučar, F. (1996): Obveščevalna dejavnost kot politični proces; Zbornik posveta: Posebne operative metode in sredstva dela varnostnih in obveščevalnih služb; (uredil Anžič, A.), VPVŠ, Ljubljana
- Ferreira, B.R. (1996): The Use and Effectiveness of Comunity Policing in a Democracy; Policing in Central and Eastern Europe - Comparing Firsthand Knowledge with Experience from the West (ed. Pagon, M.), Ljubljana

- Grad, F. in Kaučič, I. (1997): Ustavno pravo Slovenije, VPVŠ, Ljubljana
- Grizold, Anton (ur.) (1997): Perspektive sodobne varnosti, FDV, TiP, Ljubljana
- Jeglič, P. (2000): Varnostne razsežnosti vključevanja v evropske integracije ter predpostavke za njihovo uresničevanje; Zbornik posveta: Dnevi Varstvoslovja (uredil Pagon, M.), VPVŠ, Ljubljana
- Južnič, S. (1993): Identiteta, knjižna zbirka Teorija in praksa, FDU, Ljubljana
- Musek, J. (1993): Osebnost in vrednote; Enducy, Ljubljana
- Rus, V. (1995): Slovenija po letu 1995, Knjižna zbirka Teorija in praksa, Ljubljana
- Splichal, S. (1992): Izgubljene utopije? Paradoksi množičnih medijev in civilne družbe v post-socializmu: Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
- Splichal, S. (1994): Media Beyond Socialism Theory and Practice in East - Central Europe - Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford
- Šinkovec, J. (1996): Pravna, demokratična in socialna država, ČZP, Enotnost, Ljubljana
- Zalar, A. (1998): The Management of the Criminal Judiciary; Policing in Central and Eastern Europe - Organizational, Managerial and Human Resource Aspects (ed. Pagon, M.), VPVŠ, Ljubljana

PRAVNI VIRI

- Kazenski zakonik Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 63/94);
- Zakon o policiji (Uradni list RS, št. 49/98);
- Zakon o varstvu osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 59/99);
- Zakon o upravi (Uradni list RS, št. 67/94);
- Zakon o obrambi (Uradni list RS, št. 82/94);
- Zakon o javnih glasilih (Uradni list RS, št. 18/94);
- Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list RS, št. 20/97);
- Odlok o varnostnih ukrepih na obrambnem področju (Uradni list RS, št. 49/92);
- Uredba o varovanju s tehničnimi sredstvi (Uradni list RS, št. 23/95, 26/84);
- Uredba o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 72/94, 82/94);
- Pravilnik o vodenju in varovanju osebnih podatkov v Ministrstvu za obrambo (Uradni list RS, št. 75/96);
- Pravilnik o določanju zaupnih podatkov in varovanju zaupnih osebnih podatkov MNZ (Uradni list RS, št. 8/93);
- Pravilnik o določanju, razvrščanju in varovanju zaupnih podatkov Ministrstva za zunanje zadeve (Uradni list RS, št. 39/97);
- Navodilo za izvajanje Uredbe o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 41/95);
- Navodilo za izvajanje posebnih ukrepov za varovanje dokumentov in drugih zapisov, ki so določeni kot Obrambna-državna skrivnost oziroma vojaška ali uradna skrivnost s stopnjo strogo zaupno (Uradni list RS, št. 38/93);
- Poslovnik Državnega zbora (Uradni list RS, št. 38/93);
- Poslovnik vlade (Uradni list RS, št. 13/95);
- Predlog Zakona o tajnih podatkih (Poročevalec DZ, št. 10, 18.2.2000).